

УДК 811.161.3'282.3

Ярослав Самуїлік
(Брест, Республіка Білорусь)

ЗАГОРОДСКА-ЦЕНТРАЛЬНАЦЕЛЯХАНСЬКА ПУЧОК ІЗАГЛОС У ЛІНГВІСТИЧНОМУ АТЛАСЕ "ГАВОРКІ ВЫГАНАЎСКАГА ПАЛЕССЯ"

У статті на матеріалі лінгвістичного атласу "Гаворкі Выганаўскага Палесся" проаналізовано один із пучків ізоглос південної групи – загородсько-центральнотелеханської, що поширені на основній частині говірок цього регіону.

Ключові слова: лінгвістичний атлас, фонетичні ізоглоси, морфологічні ізоглоси.

Самуїлік Я. Загородско-центральнотелеханський пучок ізоглос в лінгвістичному атласі "Говори Выгоновского Полесья"

В статті на матеріалі лінгвістичного атласу "Говори Выгоновского Полесья" розглядається один із пучків ізоглос южної групи (серія) – загородсько-центральнотелеханський (житлинсько-вядсько-выгоношансько-раздяловичський), котрий розпространяється на основну частину говірок регіону.

Ключевые слова: лінгвістичний атлас, фонетичні ізоглоси, морфологічні ізоглоси.

Samuilik Yaraslau The Zaharoddzie-Central Cieliachany group of isoglosses in the linguistic atlas "The dialects of Vyhanaŭski Paliessie"

On the materials of the linguistic atlas "The dialects of Vyhanaŭski Paliessie" the article considers the group of isoglosses of the southern Zaharoddzie-Central Cieliachany group, which spreads to the majority of the local dialects

Key words: linguistic atlas, phonetic isoglosses, morphologic isoglosses

Намі складзены і выдадзены рэгіянальны лінгвістычны атлас "Гаворкі Выганаўскага Палесся". У ім усяго 154 карты, з іх 12 уступныя (№ I – XII) і 142 лінгвістычныя. На ўступных картах пададзена сучаснае адміністрацыйнае дзяленне гэтай тэрыторыі (№ 1), пашырэнне лясных і балотных масіваў у сярэдзіне XX ст. (№ 2), карта этнаграфічных рэгіёнаў (па В. С. Цітову; № 3), карта сучаснага дыялектнага члянэння гаворак Выганаўскага Палесся (№ IV), гістарычныя карты (V – XII). Лінгвістычныя карты прысвечаны фанетыцы (56 карт, з іх 24 – вакалізму і 32 – кансанантызму), марфалогіі (33 карты), лексіцы (52 карты) і семантыцы (1 карта) [1].

На даследуемай тэрыторыі Выганаўскага Палесся пучкі ізоглос утвараюць чатыры асноўныя групы (серыі): *паўночную*, *паўднёвую*, *цэнтральную* і *лакальныя* ізоглосы. На матэрыялах названага атласа ў інтэрагу артыкулаў мы разгледзелі *паўночную* групу (серыю) пучкоў ізоглос. Гэтыя пучкі акресліваюць асаблівасці, пашыраныя ў гаворках Панямоння і ў пэўнай частцы гаворак Выганаўскага Палесся, але яны пераважна адсутнічаюць у асноўнай частцы заходнепалескіх гаворак [2, с. 152 – 176; 3, с. 95 – 102; 4, с. 53 – 60].

Выганаўскае Палессе – рэгіён на сумежжы Берасцейска-Пінскага Палесся і Панямоння, які займае ў асноўным паўднёвую частку Івацэвіцкага раёна. На большай частцы яго тэрыторыі пашыраны паўночнабрэсцкія гаворкі, пераважна іх цэнтральнацеляханская падгрупа. На поўдзень ад названых гаворак быгуюць паўднёвацеляханскія гаворкі; на крайнім поўдні рэгіёна – валішчанска-аброўскія, паўночна- і сярэднезагародскія. Асобна выдзяляецца гаворка г.п. Целяханы. Пры супастаўленні асобных груп гаворак Выганаўскага Палесся з дыялектнымі тыпамі гаворак усяго Палесся назіраецца наступнае. Паўночнабрэсцкія гаворкі суадносяцца з паўночнапалескім тыпам, паўднёвацеляханскія – са стрыгінскім, валішчанска-аброўскія – з малецкім, паўночна- і сярэднезагародскія – з паўднёвапалескім, гаворка г.п. Целяханы – з беражноўскім [2, с. 152 – 176; 3, с. 95 – 102; 4, с. 53 – 60; 5, с. 152 – 154; 6, с. 115 – 125; 7; 8, с. 201 – 214; 9, с. 118 – 135; 10, с. 214 – 227].

Прапануемы артыкул прысвечаны інтэрпрэтацыі аднаго з пучкоў ізаглас *паўднёвай* групы (серыі) – загародска-цэнтральнацеляханскага (жытлінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкага). *Паўднёвая* група адлюстроўвае моўныя асаблівасці, характэрныя для заходнепалескіх (загародскіх) або заходнепалескіх (загародскіх) і пэўнай часткі гаворак Выганаўскага Палесся. Адметнасць названага пучка ў тым, што ён ахоплівае пераважную большасць гаворак рэгіёна.

Паводле лінгвагеаграфічных даследаванняў па тэрыторыі рэгіёна праходзяць ізагласы рознага ўзроўневага характару: фанетычныя (ізафоны), марфалагічныя (ізаморфы), лексічныя (ізалексы) [2, с. 152 – 176; 3, с. 95 – 102; 4, с. 53 – 60; 5, с. 152 – 154; 6, с. 115 – 125; 11; 12; 13; 14, с. 180 – 196; 15].

Пры разглядзе вызначаных асаблівасцей перад працяжнікам прыводзяцца моўныя рысы, характэрныя заходнепалескім (загародскім) гаворкам і іх пашыранне на асноўнай частцы гаворак рэгіёна, пасля працяжніка – рысы, уласцівыя іншым гаворкам Выганаўскага Палесся.

Загародска-цэнтральнацеляханскі (жытлінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкі) пучок выдзяляе пераважную большасць гаворак даследуемага рэгіёна. Пучок праходзіць з паўночнага захаду ад в. Жытлін, далей на поўнач праз лясныя і балотныя масівы да вв. Вяда (умоўна), Выганашчы (наваколле Бабровіцкага і Выганашчанскага азёраў), на паўночны ўсход на мяжу паміж Івацэвіцкім і Ганцавіцкім раёнамі і да в. Раздзялавічы Ганцавіцкага раёна.

Пучок складаецца з 26 фанетычных, 9 марфалагічных і 15 лексічных ізаглас.

Фанетычныя ізагласы: 1) *дорога, молоко* – *дарога, малцко* (карта № 1); 2) *вѣцёр, вѣцёр, вѣтёр, вѣтёр* /*віецёр, вітёр, выцѣр, вѣцер* / – *вѣцер* /*ве' пер*/ (карта № 5); 3) *вєсна, бѣда /вєсна, бѣда, вь'сна, бь'да* / – *вєсна, бѣда /вєсна, бѣда* / (карта № 6); 4) *мѣд* – *мед* /*мѣд, м'ѣд* / (карта № 10); 5) *вѣчор, вѣчор* /*вѣ'чор* / – *вѣчар* (карта № 11); 6) *бѣрог, бѣрог* /*бѣрэг* / – *бѣраг* (карта № 11а); 7) *хлѣв /хліу, хл'ы'у* / – *хлѣ* (карта № 12); 8) *зѣец, пѣмѣць, пѣмѣть, пѣмѣць* /*пѣмѣць*' / – *зѣяц, пѣмяць* (карта № 15); 9) *буѣ /буѣ, бь'ѣ* /, *буѣд /бь'ѣд* /, *буѣло /бь'ѣло* /, *буѣлі /буѣ'лі* /, *буѣлы, бь'ѣлі* / – *буѣ, бь'ѣ, бь'ѣд, бь'ѣло, бь'ѣлі* (карта № 18); 10) *жѣло /жѣло, жѣло* /, *жѣрло /жѣрло,*

ж ирло, жорло/ – жало (карта № 19); 11) бѣрог, вѣчор /вэ"чор/, до мэнэ. до мэпз /до манé/, пѣришы /пѣриш'и/ – бѣрог /бѣраг, бѣрэг/, вѣчор /вѣчар/, до менé /да мянé/, пѣришы (АГВП, карты № 11, 22); 12) довѣзе, довѣзэ /дóвѣзе довѣзэ, довѣзэ/, корóткѣе, корóткѣ /корóткэе, корóткэ/, цѣхэе, цѣхэ /ц"цхэе, ц"цхэ/, тѣхэе, тѣхэ, тѣхэе /т'цхэе, т'цхэ, тѣхэ, т'цхэе, т'цхээ, довѣе, довѣе, корóткее, корóткее, т'цхее, т'цхее/ – довѣе, довѣе, корóткее, корóткее, цѣхее /цѣхее/ (карта № 26); 13) хóдз'ит, хóдз'ат /хóдз"ит, хóдз"ат/, хóд'ит /хóд'ит/, хóд'ат /хóд'ит', хóд'ит'/, хóдыт', хóд'ат' – хóдз'иц', хóдз'ац', хóдз'"иц", хóдз'"ац"' (карта № 35, гл. таксама карту № 80); 14) дуб /дуб", дуп/, вэ з, вѣз, вóз /воз, ву"оз, выз, вóццэ, вóдэ/ – дуп, вóс, вэ"з (карта № 39); 15) прáвда, дóвѣг /дóвѣг'и/, куніў /кун'іў/, прáвда, дóвѣг'и, дóвѣгы, кун'иў, кун'иў – прáвда, дóвѣг, кун'иў (карта № 41); 16) мя́со, помня́в, помня́ў /пáмняў/ – м'ясо, пом'яв, пом'яў (карта № 42); 17) óсень, óсэнь /óсэнь, óсэнь, вóсэнь/ – вóсэнь (карта № 43); 18) óчы, óч'и /гóчы, вóчы/ – вóчы (карта № 44); 19) зéлдэ /з'ы'лдэ, зéльдэ/, насéнне /нас'ы'нне/ – зéльдэ, насéнье (карта № 53); 20) лéтацi, лéтаць, лéтатi /лéтат'и, лéтаты, лéтац'и, лéтаты/, лéтают, лéтаюць, лéтають /лэтають, лэтат'и, лэтаць, лэтаюць/ – лэтаць, лэтают (карта № 77); 21) вѣсят /вѣсяць, вѣсяць, вѣсяць, вѣсят, вѣсят/ – вѣсяць /вѣсят, вѣсят', вѣсят/ (карта № 84); 22) журахвіны /журахв'ины, журахвіны журахв'ины/ – журав'іны, журав'іны (карта № 95); 23) ёжык /ёж'ик, ёжык, ёж'/ – вóжык /ёжык/ (карта № 109); 24) бэрэмне /бер'эмне, бэр'эмне, берэмне/ – бярэм'е, бер'эм'е, бэрэм'е (карта № 126); 25) спóвaцi, спóвaтi, спóвaць /спóвaц'и, спóвaт'и, спóвaты, сп'ывaты, сп'ывaт'и, сп'ывaты/ – сп'ываць, сп'ываць (карта № 130); 26) чэрэз, чэр'эз /проз/ – цѣра'з (карта № 138).

Марфалагічныя ізаглюсы: 1) вэ"н /вэ"н, вон, вон, вын/, вонá, вонó, воны'он, онá, онó, опы' – ён, янá, янó, яны' /ёнá, ёнó, ёны' (карта № 50); 2) конём, ножэм, рублём, яйцэм /яйцэм/, ятцэм/, конём, ножом, рублём, яйцом – конём /канём/, ножом /нажом/, рублём, яйцом (карта № 54); 3) бабэў /бабей', гóловэў /гóловей', дорóгэў /дорóгей', стрэ́хэў /стрэ́гей', хатэў, ялэў /ямей' – баб, гóлэв, дорóг, дарóх, стрэ́х, хат /бабóў, стрэ́хóў, хатóў/ (карта № 59); 4) дóбра, нóва, дóбрáя, нóвáя – дóбрáя, нóвáя (карта № 66); 5) нóвэе, /нóвее/, нóвэ /нóве/, салóдке /салóдке/, салóдке /салóдке/, харóшэе, хорóшэ – нóвэе, салóдке, харóшэе, салóдке, хорóшэе /нóвэе/ (карта № 68); 6) хóдз'иц', рóб'иц', спáц'и /хóдз'иц'и, рóб'иц'и, спáц'и/, хóд'иц', рóб'иц', спáц'и, хóд'ит'и, рóб'ит'и, спáц'и, хóдыты, рóбыты /рóб'иц'и/, спáц'и /хóдз'иць, рóб'иць, спáць/ – хóдз'иць /хóдз'иць/, рóб'иць /рóб'иць/, спáць (карта № 73); 7) бра́цiса, бра́тiса /бра́т'иса, бра́тыса, бра́ц'иса, бра́цісе, бра́тiсе/, звáцiса, звáтiса /звáт'иса, звáтыса, звáц'иса, звáцісе, звáтiсе, бра́цiца, звáцiца/ – бра́цiца, звáцiца (карта № 74); 8) хóдз'ит, хóдз'ат /хóдз"ит, хóдз"ат/, хóд'ит /хóд'ит/, хóд'ат /хóд'ит', хóд'ит'/, хóдыт', хóд'ат' – хóдз'иц', хóдз'ац', хóдз'"иц", хóдз'"ац"' (карта № 80, гл. таксама карту № 35); 9) чы'ч'и/ – ці (карта № 85).

Лексічныя ізаглюсы: 1) у чóбoц'ях, чóбoт'ях /чóбoц'яч, чóбoц'яч, чóбoт'ех/, у чóбoт'ах /чóбoт'ах, чóбoт'ах, у бóт'ах/ – у бóт'ах /у гóмóвiк'ах/ (карта № 62); 2) пэр'эхмарок /пяр'эхмарок, пер'эхмарок, пэр'эхмарок, хмар'ка/, óблoк /óблóк, óблoк/, óблако /вóблако/ – óблако (карта № 87); 3) пoчoчы /пóвнoчы, пóвнoч'и/,

цёмно, цёмно, тэмно /тёмно, ц'ёмно. тёмно/ – цёмно, цёмно (карта № 89); 4) *цепэр /цепэра, цепэрака/, цепёр /цепэра, тепэр, цяпэр/, тэпэр /тэпэра, тэпэрака/, сёння /сённі, сёня/, сегоні, сегоня /сёгоні, согоні/ і інш. – сегоня, сегоні /сённі/ (карта № 90); 5) пташка – птушка (карта № 98); 6) пэвэнь, пэвень /півэнь, пэвэнь, пятаўх, пэтух/ – пэтух /петух/ (карта № 103); 7) *сокорат /сокоратць, сокорать, кокудачуць, кокудачуть, сокоятць, сокочут, сокочуть/ – сокочут, сокочуть /сакочуць, кокочут/ (карта № 105); 9) натурысты /натур'ист'и, натур'лівы, зацёнівы (немнога бэрэ)/ – зацільнівы (карта № 110); 10) *страміна /страм'іна, страмьіна/, страбіна /страб'іна, драбіна/ – драбіна (карта № 113); 11) *клуя /клуяк, гумно/ – гумно /одрына/ (карта № 114); 12) *сох /стовн/ – баба (карта № 116); 13) *волочыці, волочыці /волочыць, валачыць, волочыць'і, волоч'ит'и, волочыты/, бороновці /бороновці, баранавці, бороновці'і, бороновці, боронов'ит'и/ – бороновці (карта № 128); 14) *чоботы /чобот'и/, чоботы /чобоці, чоботі, чобоце. боты, гумовікі/ – боты /гумовікі/ (карта № 131); 15) *цэха, радно /раджюжка, радзюшка, радз'южка, радзюжка, коўдра, цэльнік/ – радзюжка, радзюшка, радзюшка /раджюга/ (карта № 132); 16) *мусіт, мусіць /мус'и, мус'ит, мус'ить, мусыть/ – мабыць /мोजэ, можа/ (карта № 137).*********

Асноўная **фанетычная** ізагласа загародска-цэнтральнацеляханскага (жыглінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкага) пучка акрэслівае пераважную большасць вывучаемых гаворак, у якіх у пераднаціскных складах пасля цвёрдых згчных захоўваецца гістарычны *o: *дарога, малако*. Аднак на паўночным захадзе рэгіёна ў мове жыхароў в. Гічыцы (н. п. 1) у адзначанай пазіцыі зафіксаваны гук [a]: *дарога, малако* (карта № 1). О к а н н е пашырана на поўдні Беларусі (паўднёвая частка Брэсцкай і заходняя частка Гомельскай абласцей), а таксама ў большасці ўкраінскіх гаворак [11, карта № 1; 16, карта № 1; 17, карта № 1; 18, карты № 68, 71].

Другая фанетычная ізагласа размяжоўвае вымаўленне паслянаціскных галосных [e], [o] у слове *вечер*. На асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі ў дадзенай пазіцыі ўжываецца гук [o]: *в'ец'ор, в'ец'ор, в'ет'ор, в'ет'ор /в'іі.іец'ор, в'ит'ор, вы'т'ор/*. У цэнтры вывучаемых гаворак носябітам гаворкі г. п. Целяханы (н. п. 14) уласцівы галосныя [o], [e]: *в'ец'ор; в'ец'ер*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жыгліні, н. п. 1, 2), поўначы (в. Бабровічы, н. п. 7) і захадзе (вв. Малая Гаць, Доўгая, н. п. 11, 13) рэгіёна пашыраны гук [e]: *в'ец'ер /в'іі.іец'ер/ (карта № 5) [19, карта № 40].*

Ізагласа цвёрдасці-мяккасці губных перад этымалагічнымі *e, *h таксама далучаецца да гэтага пучка. На асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі ў названай пазіцыі вымаўляюцца цвёрдыя губныя: *весна, беда /васна, бада, высна, быда/*. Аднак у мікраарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п. 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16), а таксама на паўночным захадзе (в. Гічыцы, Жыгліні, н. п. 1, 2) вывучаемых гаворак, у акрэсленай пазіцыі зафіксаваны мяккія губныя: *в'есна, б'еда /в'асна, б'ада/ (карта № 6, гл. таксама карты № 11, 22). Цвёрдыя губныя перад гістарычнымі *e, *h характэрны часткова паўночнабрэсцкім, а таксама загародскім, малецкім,*

стрыгінським, сярэднепагарыньскім, паўднёвацеляханським, валішчанска-аброўським, верхнясельдським гаворкам. Мяккасць губных у адзначанай пазіцыі ўласціва асноўнаму масіву беларускай дыялектнай мовы і з'яўляецца літаратурнай нормай. У славянскіх мовах цвёрдасць-мяккасць губных перад гістарычным *е распаўсюдзілася наступным чынам. У паўднёваславянскіх і славацкай мовах, большасці ўкраінскіх, чэшскіх гаворках губныя зычныя ў акрэсленай пазіцыі цвёрдыя. Большае пашырэнне ў славянскіх мовах набыло мяккае вымаўленне губных перад зымалагічным *е. Яно характэрна рускай, польскай, лужыцкай мовам, большасці беларускіх гаворак, некаторым украінскім [11, карты № 5, 6; 16, карты 28, 30; 17, карта № 15; 20, с. 126 – 128].

У склад разглядаемага пучка ўваходзіць ізагласа, якая раздзяляе галосныя [o], [e] на месцы гістарычнага *е ў слове *мёд* пасля цвёрдых і мяккіх зычных. На большай частцы рэгіёна ў адзначанай пазіцыі ўжываецца гук [e] пасля цвёрдых зычных: *мед*. Аднак на паўночным захадзе (в. Жытлін, н. п. 2) і ў мікраарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п. 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16) даследуемай тэрыторыі, вымаўляецца галосны [e] пасля мяккіх зычных: *м'ёд*. Тут жа на паўночным захадзе вывучаемых гаворак мове жыхароў в. Гічыцы (н. п. 1) у гэтых умовах характэрны гук [o]: *м'од*. На паўночным усходзе рэгіёна ў гаворцы в. Раздзялавічы (н. п. 9) пашырана адметная форма: *м'йод* (карта № 10) [11, карта № 30].

У пераважнай большасці вывучаемых гаворак слова *вечар* вымаўляецца як *вечор* /*вечор*/. На паўночным захадзе (в. Жытлін н. п. 2) і ў мікраарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п. 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16) рэгіёна, названая лексема выступае ў форме *в'ечор*. Аднак тут жа на паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі носьбітам гаворкі в. Гічыцы (н. п. 1) уласціва слова *в'эчар* (карта № 11).

Наступная такая ж ізагласа абмяжоўвае пераважную большасць вывучаемых гаворак, у якіх зафіксаваны паслянаціскны галосны [o] у лексеме *бэраг*: *бэрог*, *б'эрог*. На паўночным захадзе рэгіёна ў гаворцы в. Жытлін (н. п. 2) у адзначанай пазіцыі вымаўляецца гук [e]: *б'эрег*. Аднак тут жа на паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі ў мове жыхароў в. Гічыцы (н. п. 1) пашыраны паслянаціскны галосны [a]: *б'эраг* (карта № 11а).

Дзве ізагласы ў дадзеным пучку размяжоўваюць рэфлексы зычнага *в пасля галосных (*в < *в, *л) у словах *хлеў*: *праўда*, *двоўгі*, *купіў*. На асноўнай частцы рэгіёна названы зычны даў рэфлекс губна-губнога [w]: *хл'ew*; *пראўда*, *двоўгі* і /*двоўгі* и/. *куп'iw* /*куп'iw*/. На поўдні даследуемай тэрыторыі носьбітам гаворак вв. Сакалюўка, Трасцянка (н. п. 24, 26) у акрэсленай пазіцыі характэрны губна-зубны [v]: *хл'iv*, *хл'iv*; *пראўда*, *двоўгі* и, *двоўгі*, *куп'iv*; *куп'iv*. Аднак паўночнаму захаду (в. Гічыцы, н. п. 1), поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8; часам спарадычна), паўночнаму ўсходу (в. Раздзялавічы, н. п. 9), поўдню (в. Валішча, н. п. 25), цэнтру (г. п. Целяханы, н. п. 14; часам паралельна з губна-губным [w] або спарадычна) рэгіёна ўласцівы паўгалосны гук [y]: *хл'ey*; *праўда*, *двоўгі* и, *куп'iy* (карты № 12, 41; гл. таксама карту № 9) У большасці загародскіх (заходнепалескіх) гаворак

III. Говірки Берестейшчыны

зычны *в пасля галосных, (*в < *в, *л) даў губна-зубны [v]. У большасці паўночнабрэсцкіх, паўднёвацеляханскіх і валішчанска-аброўскіх гаворак у акрэсленай пазіцыі вымаўляецца губна-губны [w]. У гродзенска-баранавіцкіх (панямонскіх), верхнясельдскіх, малецкіх, тураўскіх пераважае паўгалосны [ʋ], у стрыгінскіх – [w], [ʋ] [8, с. 153; 11, карта № 40; 16, карта № 44; 17, карта № 26; 21, с. 53, 54].

У пераважнай большасці вывучаемых гаворак на месцы гістарычнага *ѣ ў паслянаціскным складзе ўжываецца галосны [e]: *зайец, палец', памет', палец' /палец'"/*. І толькі на паўночным захадзе рэгіёна ў носьбітаў гаворкі в. Гічыцы (н. п. 1) зафіксаваны гук [a]: *зайац, пале'ац'* (карта № 15). Кампактны арэал з захаваннем [a] на месцы *ѣ ў паслянаціскным складзе ў словах тыпу *зайац, пале'ац'* пашыраны на поўнач ад лініі Пружаны – Слуцк – Рэчыца (11, карта № 19; 16, карта № 8; 17, карта № 8).

Прымыкае да папярэдніх ізагласа, якая акрэслівае тэрыторыю пашырэння галосных [ы], [ыʲ], [у] пасля зычнага [б] у словаформах *быў, была, было, былі*. У пераважнай большасці вывучаемых гаворак у дадзенай пазіцыі адзначаны галосны [у]: *був /буў/, була, було, булы, бул'і /бул'іі/*. На поўначы рэгіёна ў гаворцы в. Вяда (н. п. 5) вымаўляецца гук [ыʲ] (сярэдні паміж [ы] і [у]): *бы'в, бы'ла, бы'ло, бы'л'і*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, Козікі, н. п. 1, 2, 4) і паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) даследуемай тэрыторыі ў надобных умовах зафіксаваны націскны і ненаціскны галосны [ы]: *быў, був, была, было, был'і* (карта № 18). На тэрыторыі Беларусі формы тыпу *був /буў/, була, було, булы, бул'і /бул'іі/* з поўначы абмежаваны лініяй: на поўнач ад Камянца – на поўдзень ад Пружан – на поўдзень ад Бярозы – на поўнач ад Целяхан – Ганцавічы – на поўдзень ад Слуцка, Бабруйска, Гомеля [11, карты №. 23, 40; 17, карта № 64; 22, карта № 47].

Наступная ізагласа супрацьстаўляе вымаўленне слова *джала* (у пчалы). На поўначы (вв. Вяда, Выганашчы, н. п. 5, 8), захадзе (Вялікая Гаць, Святая Воля, Турная, н. п. 10, 12, 17), усходзе (в. Гутка, н. п. 19) і ў цэнтральнай частцы (вв. Соміна, Горталь, н. п. 15, 18) вывучаемых гаворак ужываецца лексема *жало*. Тут жа на захадзе (в. Малая Гаць, н. п. 11), а таксама на паўночным захадзе (в. Вулька Абоўская, н. п. 3), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) і поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) рэгіёна паслядоўна выступае найменне *жарло*. Да таго ж на поўдні даследуемай тэрыторыі ў мове жыхароў вв. Сакалоўка, Валішча, Трасцянка, (н. п. 24 – 26) адпаведна адзначаны словы *жорло; жерло; ж'ирло*. Разам з гэтым у цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, в. Вулька Целяханская, н. п. 14, 15), а таксама на паўднёвым усходзе (в. Рэчка, н. п. 23) вывучаемых гаворак вымаўляецца па два найменні: *жало і жело; жарло і ж'ало; жерло і ж'ело*. Аднак у тых жа гаворках, што пашыраны на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, Козікі, н. п. 1, 2, 4), поўначы (вв. Тупічычы, Бабровічы, н. п. 6, 7), захадзе (в. Доўгая, н. п. 13), усходзе (в. Краі, н. п. 20), а таксама на паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна зафіксавана лексема: *ж'ало* (карта № 19) [13, т. 1, карта № 299].

Да гэтага ж пучка адносіцца ізагласа, якая паказвае, што на асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі губныя перад гістарычным *е цвёрдыя: *бэрог, вэчор / вэчор/, до мен'э, до мене /до ман'э/, пэрышы /пэриш'и/*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жыгліні, н. п. 1, 2) і ў мікрарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п., 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16) вивучаемых гаворак, у адзначанай пазіцыі ўжываюцца мяккія губныя: *б'эрог /б'эраг, б'эрег/, в'эчор /в'эчар/, до м'ен'э /да м'ан'э/, п'эрышы* (карты № 11, 22, гл. таксама карту № 6).

Ізагласа цвёрдасці-мяккасці заднеязычных перад [e] таксама далучаецца да гэтага пучка. На асноўнай частцы рэгіёна ў акрэсленай пазіцыі заднеязычныя цвёрдыя: *дэвгеіе, дэвге /дэўгеіе/, кароткеіе, каротке, ц'іхеіе, ц'іхе /ц'і'хеіе, ц'і'хе/, т'іхеіе, т'іхе, тыхеіе /т'і'хеіе, т'і'хе, тыхе/*. Заўважым, што на паўднёвым усходзе даследуемай тэрыторыі ў мове жыхароў в. Рэчкі (н. п. 23) названыя зычныя як цвёрдыя, так і паўмяккія і мяккія: *дэвгеіе, дэвге, кароткеіе, каротке, т'іхеіе, т'іхе; дэвг'еіе, дэвг'е, каротк'еіе, каротк'е, т'іх'еіе, т'іх'е; дэвг'еіе, дэвг'е, каротк'еіе, каротк'е, т'іх'еіе, т'іх'е*. Аднак у мікрарэале, што размешчаны на поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), усходзе (в. Краі, н. п. 20) і ў цэнтральнай частцы (в. Соміна, н. п. 16), а таксама на захадзе (в. Вялікая Гаць, н. п. 10) вивучаемых гаворак заднеязычныя перад [e] мяккія: *дэвг'еіе, дэвг'е, каротк'еіе, каротк'е, ц'іх'еіе /ц'і'х'е/* (карта № 26) [16, карта № 32; 17, карта № 19].

У дадзеным пучку праходзіць ізагласа, якая размяжоўвае рэалізацыю зычнага [m] на канцы дзеясловаў у форме трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку. На большай частцы рэгіёна гэты зычны цвёрды: *хэдз'ім, хэдз'ат /хэдз'ім, хэдз'ат/, хэд'ім /хэд'ім/, хэд'ат*. На поўдні даследуемай тэрыторыі (вв. Азарычы, Сакалоўка, Валішча, Трасцянка, н. п. 22, 24 – 26) у акрэсленай пазіцыі ўжываецца гістарычны мяккі [m]: *хэд'ім', хэд'ім', хэд'ым', хэд'ат'*. Да таго ж на поўначы (в. Тупічычы, н. п. 6) вивучаемых гаворак, акрамя цвёрдага [m] (*хэдз'ім, хэдз'ат*), спарадычна адзначаны палаталізаваны [ц'] (*хэдз'іц', хэдз'ац'*); на поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) даследуемай тэрыторыі, акрамя этымалагічнага мяккага [m'] (*хэд'ім', хэд'ат'*), спарадычна – цвёрды [m] (*хэд'ім, хэд'ат*). Аднак на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна ў падобных умовах выступае палатальны [ц']: *хэдз'іц', хэдз'ац'*. Тут жа на паўночнага захадзе (вв. Жытлін, Вулька Аброўская, н. п. 2, 3), а таксама поўначы (в. Вяда, н. п. 5) даследуемай тэрыторыі зафіксаваны палаталізаваны [ц']: *хэдз'іц', хэдз'ац'* (карта № 35, гл. таксама карту № 80). Дзеканне-цеканне характэрна асноўнаму масіву беларускіх народных гаворак. У заходнепалескіх, а таксама некаторых усходнепалескіх гаворках зычныя [d], [ni] у пэўных умовах захаваліся мяккімі або зашвардзелі [8, с. 153; 11, карты № 56, 57; 16, карты № 34 – 36; 17, карты № 21 – 24, 61, 62; 22, карты № 43, 45].

Разглядаемы пучок уключае ізагласу адрознення ў вымаўленні звонкіх і глухіх зычных на канцы слова. У пераважнай большасці вивучаемых гаворак звонкія зычныя на канцы слова захаваліся: дуб, вёз, в'ёз, вёз /воз, ву' оз, выз/. У цэнтры рэгіёна мове жыхароў г. п. Целяханы (н. п. 14) у гэтых умовах характэрны

і звонкія, і глухія зычныя: дуб, вбз; дуп, вос. Да таго ж на захадзе даследуемай тэрыторыі ў гаворцы в. Турная (н.п 17) адзначана частковае аглушэнне далзеных зычных: дупп, вбсз. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, н. п. 1, 2), поўначы (в. Вяда, н.п 5), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) рэгіёна звонкія зычныя на канцы слова паслядоўна аглушаюцца: дуп, вос, вбс (карта № 39, гл. таксама карту № 40). Вымаўленне як глухіх, так і звонкіх зычных у канцавым становішчы і перад глухімі зычнымі ў сярэдзіне слова характэрна гаворкам асноўнай часткі Брэсцкай, Гомельскай і Магілёўскай абласцей. Паслядоўная рэалізацыя глухіх і звонкіх зычных у глухія варыянты ў названых пазіцыях назіраецца ў носьбітаў гаворак цэнтральнай, паўночнай і паўночна-заходняй Беларусі [8, с. 153; 11, карты № 45, 46; 16, карты № 45, 46].

Наступная фанетычная ізагласа супрацьстаўляе рэалізацыю губнога *м перад гістарычным націскным *е. Для пераважнай большасці вывучаемых гаворак уласціва ацвярдзенне мяккага [м'] з выдзяленнем эпентычнага [н']: *ми'асо, помн'ав, помн'аў/памн'аў'*. Аднак на поўначы (в. Вяда, н. п. 5) і паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна пры вымаўленні пасля ацвярдзелага мяккага [м'] узнік эпентычны [j]: *ми'асо, помн'ав, помн'аў'* (карта № 42). Варыянт са спалучэннем [ми'] характэрны паўднёва-заходнім раёнам Брэсцкай вобласці і абмяжоўваецца лініяй: на поўнач ад Камяніца – Целяхан – Лагішына; варыянт з эпентычным [j] уласцівы случкім і ўсходнепалескім гаворкам. Ацвярдзенне губнога *м перад *е назіраецца ў паўночных і паўднёвых гаворках украінскай мовы [8, с. 166, 175; 11, карта № 51; 16, карта № 52; 17, карта № 29; 18, карта № 91; 19, карта № 76].

Да гэтага ж пучка адносіцца ізагласа, якая размяжоўвае адсутнасць або наяўнасць пратэтычнага [в] у слове *вбсень*. На большай частцы даследуемай тэрыторыі прыстаўны [в] у названай лексеме адсутнічае: *оc'ен', оsen' /оc'ен'. оc'ы'н' /*. На поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8) і захадзе (Доўгая, н. п. 13) вывучаемых гаворак паралельна зафіксаваны словы: *оc'ен', вбc'ен'*. Аднак тут жа на поўначы (вв. Вяда, Тупічыцы, н. п. 5, 6), захадзе (в. Вялікая Гаць, н. п. 10), а таксама на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і ў цэнтральнай частцы (в. Вулька Целяханская, н. п. 15) рэгіёна ўжываецца пратэтычны [в]: *вбc'ен'* (карта № 43, гл. таксама карту № 44).

Трохі іншую канфігурацыю ў дадзеным пучку мае ізагласа, якая паказвае адсутнасць або наяўнасць прыстаўнога [в] у слове *вбчы*. У большасці вывучаемых гаворак прагэтычны [в] адсутнічае: *очы, оч'и*. У цэнтры і на паўночным усходзе рэгіёна адпаведна ў мове жыхароў г. п. Целяханы (н. п. 14) і в. Раздзялавічы (н. п. 9) адзначаны па дзве лексемы: *вбчы: очы*. Да таго ж на поўдні даследуемай тэрыторыі ў гаворцы в. Азарычы (н. п. 22) зафіксаваны прыстаўны [в]: *вбчы*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Вулька, Аброўская, н. п. 1, 3), поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), захадзе (вв. Малая Гаць, Святая Воля, Доўгая, н. п. 11, 12, 13) і ў цэнтральнай частцы (вв. Вулька Целяханская, Соміна, н. п. 15, 16) вывучаемых гаворак паслядоўна выступае прагэтычны [в]: *вбчы* (карта № 44). Прагэтычны [в] характэрны пераважнай большасці беларускіх, а таксама паўднёва-ўсходнім украінскім гаворкам. У паўднёва-заходняй частцы Брэсцкай, а таксама

ў некаторых заходніх раёнах Гродзенскай і Гомельскай абласцей прыстаўны [в] адсутнічае [11, карта № 47; 16, карты № 47, 49; 17, карта № 27; 18, карты № 136 – 139].

Наступная фанетычная ізагласа супрацьстаўляе вымаўленне зычных на месцы спалучэння "мяккі зычны + ьj" у словах *зэлле, насёinne*. На большай частцы рэгіёна ў акрэсленай пазіцыі зычныя [л'], [н'] вымаўляюцца падоўжана: *з'эл'ле, /з'ыл'л'е/, нас'ён'н'е /нас'ын'н'е/*. На захадзе даследуемай тэрыторыі ў мове жыхароў в. Малая Гаць, н. п. 11) адзначана розная рэалізацыя дадзенага спалучэння: *нас'ён'н'е*, але: *з'эл'йе*. Аднак на паўночным захадзе (в. Вулька Аброўская, н. п. 3), поўначы (в. Выганашчы, н. п. 8), паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) і ў цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, в. Горгаль, н. п. 14, 18) вивучаемых гаворак этымалагічнае спалучэнне "мяккі зычны + ьj" захавалася: *з'эл'йе, нас'ён'йе* (карта № 53). Найбольш паслядоўна гістарычнае спалучэнне "мяккі зычны + ьj" (*з'эл'йе, нас'ён'йе*) захавалася ў некаторых гродзенска-баранавіцкіх (панямонскіх), а таксама мазырскіх (усходнепалескіх) гаворках паўднёва-заходняга дыялекту, падоўжаныя ж зычныя ў акрэсленай пазіцыі (*з'эл'ле, /з'ыл'л'е/, нас'ён'н'е /нас'ын'н'е/*) уласцівы пераважнай большасці беларускіх народных гаворак [8, с. 166, 175 – 176; 11, карта № 64; 16, карта № 53; 17, карты № 67, 68].

У склад разглядаемага пучка ўваходзяць таксама шэраг фанетычных ізаглас з раздзела "Лексіка": *л'этац'і, л'этац', л'этац'і /л'этам'и, л'эматы, л'этац''і, л'эматы/, л'этайут, л'этайуц', л'этайут' /л'этайут', л'этам'и, л'этамц', л'этайуц' / – л'этамц', л'этайут* (карта № 77); *в'эс'ат /в'эс'ац', в'эс'ат', в'іс'ац', в'іс'ат, в'іс'ат' / – в'іс'ац' /в'іс'ат, в'іс'ат', в'эс'ат' /* (карта № 84); *жураxв'іны /жураxв'іны, жураxв'іны жураxл'іны / – жураўл'іны, жураxв'іны* (карта № 95); *йежык /йеж'ик, о́жык, йеж' – вóжык /йóжык /* (карта № 109); *берэмн'е /б'ер'эмн'е, б'ер'эмн'е, б'ер'эмн'е – б'арэм'йе, б'ер'эм'йе, берэм'йе* (карта № 126); *сповац'і, сповац'и, сповац'и, сповац'и, сповац'и, спывац'и, спывац'и, спывац'и, спывац'и, спывац'и / – сп'авац', сп'евац' /* (карта № 130); *чэрез, чэр'ез /проз' – ц'эра'з* (карта № 138) [13, т. 1, карты № 83, 226; т. 2, карта № 108, 254; т. 5, карта № 211; 23, карты № 2, 12; 24, карты № 72, 101].

Першая марфалагічная ізагласа акрэслівае пераважную большасць вивучаемых гаворак, у якіх асабова-ўказальныя займеннікі трэцяй асобы мужчынскага, ніякага, жаночага роду адзіночнага і множнага ліку маюць формы: *вён /в'ён, вон, вын/, вона, вонó, воны*. У цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14) рэгіёна ў названай пазіцыі паралельна зафіксаваны займеннікі: *вон, вона, воны; он, она, онó, оны*. На паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі ў гаворцы в. Жытлін (н. п. 2) формы *он, она, онó, оны* выступаюць паслядоўна. Аднак тут жа на паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1), а таксама на паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) вивучаемых гаворак адпаведна ўжываюцца займеннікі: *йон, йана, йанó, йаны; йон, йона, йонó, йоны* (карта № 50). Формы *йон, йана, йанó, йаны* характэрны для пераважнай большасці беларускіх гаворак і з'яўляюцца літаратурнай нормай [11, карта № 133; 16, карта № 51; 17, карты № 53, 54].

III. Говірки Берестейцінн

Другая марфалагічная ізагласа выдзяляе асноўную частку рэгіёна, на якой назойнікі мужчынскага роду адзіночнага ліку другога скланення з мяккай і зацвярдзелай асновай у творным склоне зафіксаваны з канчаткам *-ем*: *кон'ём, ножём, рубл'ём, іейцём/ійейцём*. На захадзе (в. Святая Воля, н. п. 12), паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9), поўдні (вв. Сакалоўка, Валішча, Трасцянка, н. п. 24–26) і ў цэнтральнай частцы (г. п. Целяханы, вв. Вулька Целяханская, Соміна, п. п. 14, 15, 16) даследуемай тэрыторыі ў акрэсленай пазіцыі паралельна пашыраны канчаткі *-ем / -ом*: *кон'ём, ножём, рубл'ём, ейцём, іацём*: *кон'ом, ножом рубл'ом, іайцом*. Да таго ж на захадзе вывучаемых гаворак ў мове жыхароў в. Малая Гаць (н. п. 11), акрамя канчатка *-ем*, спарадычна адзначаны канчатак *-ом*: *кон'ём, ножём, рубл'ём, іейцём; ножом*. Аднак на паўночным захадзе рэгіёна ў носьбітаў гаворак вв. Гічыцы, Жытлін (н. п. 1, 2) у падобных умовах канчатак *-ом* выступае паслядоўна: *кан'ом, кон'ом, ножом, ножом, рубл'ом, іайцом* (карта № 54) [17, карта № 35; 22, карта № 7].

Такую ж канфігурацыю мас ізагласа, што размяжоўвае канчаткі назойнікаў жаночага роду множнага ліку першага скланення роднага склону: *бабей/баб'ей/, голевей/голов'ей/, дорогей/дорог'ей/, стрехей/стрех'ей/, хатей, іамей/іам'ей/ – баб, голев, дорог, дарох, стрех, хат/бабоў, стрэхоў, хатоў*. На пераважнай большасці даследуемай тэрыторыі ў дадзенай пазіцыі ўжываецца канчатак *-ей*: *бабей/баб'ей/, голевей/голов'ей/, дорогей/дорог'ей/, стрехей/стрех'ей/, хатей, іамей/іам'ей/*. Да таго ж на захадзе вывучаемых гаворак (вв. Малая Гаць, Турная, н. п. 11, 17) часцей зафіксаваны формы з нулявым канчаткам */ө/*, радзей – з канчаткам *-ей* у наступнай лексеме: *голев, голевей*. Аднак на паўночным захадзе рэгіёна ў мове жыхароў в. Жытлін (н. п. 2) паслядоўна выступае нулявы канчатак */ө/*: *баб, дорог, стрех, хат*. Тут жа на паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі носьбіты гаворкі в. Гічыцы (н. п. 1) пераважна ўжываюць канчатак *-оў*, часам – нулявы канчатак */ө/*: *бабоў, стрэхоў, хатоў; дарох* (карта № 59) [11, карта № 101; 17, карта № 38; 22, карта № 12].

Наступная марфалагічная ізагласа выдзяляе большасць вывучаемых гаворак, у якіх прыметнікі жаночага роду адзіночнага ліку ў назойным склоне паралельна зафіксаваны са сцягнутымі аднаскладовымі і поўнымі двухскладовымі ненаціскнымі канчаткамі *-а / -аіа*: *добра, нова; добраіа, новаіа*. Аднак на паўночным захадзе (в. Жытлін, н. п. 2), захадзе (вв. Вялікая Гаць, Святая Воля, Турная, н. п. 10, 12, 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21), поўначы (вв. Вядя, Тупічыцы, Бабровічы, Выганашчы, н. п. 5 – 8) і паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 8) рэгіёна ў адзначанай пазіцыі паслядоўна выступае поўны двухскладовы ненаціскны канчатак *-аіа*: *добраіа, новаіа* (карта № 66) У беларускіх народных гаворках на поўнач і паўночны ўсход ад лініі Ліда – Бабруйск – Лосёў у прыметніках жаночага роду адзіночнага ліку ў назойным склоне паслядоўна вымаўляецца поўны двухскладовы ненаціскны канчатак *-аіа*: *добраіа, новаіа* [11, карта № 113; 17, карта № 41; 22, карта № 19].

У склад разглядаемага пучка ўваходзіць таксама ізагласа поўных двухскладовых і сцягнутых аднаскладовых ненаціскных канчаткаў *-ейе, -е / -аіе*.

-оіе прыметнікаў ніякага роду адзіночнага ліку назоўнага склону: *новейе /нов'ейе/, нове /нов'е/, солодкейе /солодк'ейе/, солодке /солодк'е/, хоробіейе, хоробіе – новайе, салодкайе, хоробішайе, солодкойе, хоробішойе /новейе/*. На асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі ў акрэсленай пазіцыі паралельна вымаўляюцца канчаткі *-ейе, -е*: *новейе /нов'ейе/, нове /нов'е/, солодкейе /солодк'ейе/, солодке /солодк'е/, хоробіейе, хоробіе*. Толькі поўны двухскладовы канчатак *-ейе* зафіксаваны на поўначы (в. Бабровічы, н. п. 7), захадзе (вв. Вялікая Гаць, Святая Воля, Турная, н. п. 10, 12, 17) і ў цэнтральнай частцы (в. Горталь, н. п. 18) вывучаемых гаворак: *новейе, солодкейе, хоробіейе*. Тут жа на поўначы рэгіёна ў мове жыхароў в. Выгананчы (н. п. 8) адзначаны толькі сцягнуты аднаскладовы канчатак *-е*: *нов'е, солодк'е, хоробіе*. Аднак на паўночным захадзе даследуемай тэрыторыі ў гаворцы в. Гічыцы (н. п. 1) дадзеныя прыметнікі маюць поўны двухскладовы канчатак *-айе*: *новайе, салодкайе, хоробішайе*. Тут жа на паўночным захадзе рэгіёна ў пасьбітаў гаворкі в. Жытлін (н. п. 2) у падобных умовах зафіксаваны канчаткі *-оіе, -ейе*: *солодкойе, хоробішойе, новейе* (карта № 67). Несцягнутая форма прыметнікаў ніякага роду адзіночнага ліку ў назоўным склоне з ненапіскнымі канчаткамі тыпу *новайе, салодкайе, хоробішайе, солодкойе, хоробішойе, новейе, /нов'ейе/, салодкейе /солодк'ейе/, хоробіейе* характэрна асноўнаму масіву беларускай дыялектнай мовы і супрацьстаўляецца сцягнутай форме тыпу *нове /нов'е/, солодке /солодк'е/, хоробіе*, якая ўласціва паўднёва-заходнім гаворкам [11, карта № 115; 17, карта № 45; 22, карта № 23].

Наступная марфалагічная ізагласа раздзяляе формы інфінітыва з асновай на галосны. У большасці гаворак, што пашыраны на паўночным захадзе (в. Козікі, н. п. 4), поўначы, захадзе (акрамя в. Турная, н. п. 17), усходзе і ў цэнтральнай частцы (акрамя г. п. Целяханы, н. п. 14) рэгіёна, у акрэсленай пазіцыі вымаўляецца суфікс *-ц'і (-ц''і)*: *ходз'іц'і, роб'іц'і, спяц'і /ходз'іц''і, роб'іц''і, спяц''і/*. Яго фанетычны варыянт *-т'і* адзначаны ў цэнтры (г. п. Целяханы, н. п. 14), на захадзе (в. Турная, н. п. 17), паўднёвым захадзе (в. Гошча, н. п. 21) і поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) (*ход'іт'і, роб'іт'і, спяіт'і*); *-т'і* – на паўднёвым усходзе (в. Рэчкі, н. п. 23) і поўдні (в. Трасцянка, н. п. 26) (*ход'іт'і, роб'іт'і, спяіт'і*); *-ты* – тут жа на поўдні (в. Сакалоўка, Валішча, н. п. 24, 25) даследуемай тэрыторыі (*ходзіты, робыты /роб'іты/, спяты*). На паўночным захадзе вывучаемых гаворак у мове жыхароў в. Вулька Аброўская (н. п. 3) формы інфінітыва з асновай на галосны зафіксаваны з суфіксамі *-ц'і, -ц''і*: *ходз'іц'і, роб'іц'і, спяц'і; ходз'іц''і, роб'іц''і, спяц''і*. Аднак тут жа на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, н. п. 1, 2), а таксама на паўночным усходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна ў названай пазіцыі, як і ў літаратурнай мове, паслядоўна рэалізуецца суфікс *-ц'і*: *хадз'іц', хадз'іц'', раб'іц', роб'іц'', спяц'* (карта № 73). Суфікс *-ц'і (-ц''і)*, *-т'і, -т'і, -ты* характэрны пераважна паўночнабрэсцкім, загародскім і некаторым іншым гаворкам Берасцейска-Пінскага Палесся [11, карта № 173; 17, карта № 55; 22, карта № 32].

Сюды ж прымыкае ізагласа, якая супрацьстаўляе формы зваротных дзеясловаў ў інфінітыве: *брац'іса, браіт'іса /браіт'іса, браітыса, брац''іса,*

III. Говірки Берестейцінни

бра́ц'іс, бра́т'іс/, зва́ц'іса, зва́т'іса /зва́т'іса, зва́тыса. зва́ц''іса, зва́ц'іс, зва́т'іс, бра́цца, зва́цца/ – *бра́цца, зва́цца*. На асноўнай частцы даследуемай тэрыторыі пашыраны постфікс *-са (-с)*: *бра́ц'іса бра́т'іса /бра́т'іса, бра́тыса, бра́ц''іса, бра́ц'іс, бра́т'іс/, зва́ц'іса, зва́т'іса /зва́т'іса, зва́тыса, зва́ц''іса, зва́ц'іс, зва́т'іс/*. На паўночным захадзе (в. Гічыцы, н. п. 1) і ўсходзе (в. Край, н. п. 20) вывучаемых гаворак названыя дзеясловы паралельна ўжываюцца з постфіксамі *-са, -ца*: *бра́ц'іса, зва́ц'іса; бра́цца, зва́цца*. Аднак тут жа на паўночным захадзе рэгіёна ў гаворцы в. Жытлін (н. п. 2) зваротныя дзеясловы ў форме інфінітыва паслядоўна выступаюць з постфіксам *-ца*: *бра́цца, зва́цца* (карта № 74). Форма з постфіксам *-ца* характэрна літаратурнай мове і асноўнай масе беларускіх народных гаворак [17, карта № 57; 22, карта № 34].

Блізка да папярэдняй праходзіць ізагласа, што акрэслівае асноўную частку даследуемай тэрыторыі, на якой формы дзеясловаў другога спражэння трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку з націскам на аснове маюць фанетычныя варыянты канчаткаў *-іт (-ит), -ат, -іт' (-ит', -ит')*, *-ат'*: *ходз'іт, ходз'ат /ходз'іт, ходз'ат/, ход'іт /ход'ит/, ход'ат /ход'ит', ход'ит'/, ходыт', ход'ат'*. Да таго ж на поўначы (в. Тупічычы, н. п. 6) вывучаемых гаворак, акрамя канчаткаў *-іт, -ат (ходз'іт, ходз'ат)*, спарадычна адзначаны канчаткі *-іц', -ац' (ходз'іц', ходз'ац')*; на поўдні (в. Азарычы, н. п. 22) рэгіёна, акрамя канчаткаў *-іт', -ат' (ход'іт', ход'ат')*, спарадычна – канчаткі *-іт, -ат (ход'іт, ход'ат)*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Жытлін, Вулька Аброўская, н. п. 1 – 3), поўначы (в. Вяда, н. п. 5) і паўночным ўсходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) даследуемай тэрыторыі ў акрэсленай пазіцыі пашыраны фанетычныя варыянты канчаткаў *-іц'', -ац'', -іц'*, -ац'**: *ходз'іц'', ходз'ац'', ходз'іц', ходз'ац' (карта № 80, гл. таксама карту № 35) [17, карты № 61, 62; 22, карты № 43, 45].*

У пераважнай большасці вывучаемых гаворак злучнік і часціца *ці* мае форму *чы /ч'и/*. Аднак на паўночным захадзе (вв. Гічыцы, Козікі, н. п. 1. 4), поўначы (вв. Вяда, Тупічычы, н. п. 5, 6) і паўночным ўсходзе (в. Раздзялавічы, н. п. 9) рэгіёна названая лексема вымаўляюцца так, як і ў літаратурнай мове: *ці'і* (карта № 85) Злучнік і часціца *чы /ч'и/* пашырана пераважна ў заходнепалескіх, *ці* – у асноўным масіве беларускай дыялектнай мовы [11, карта № 226; 17, карта № 70].

Першая лексічная ізагласа ў гэтым пучку з раздзела "Марфалогія": *учобо́ц'ах, чобо́т'ах /чобо́ц'ах, чобо́ц'а́х, чобо́т'а́х, у чобота́х /чобо́та́х, чобота́х, бо́та́х/* (асноўная частка даследуемай тэрыторыі) – *у бо́та́х /у гумо́в'іка́х/* (паўночны захад і паўночны ўсход рэгіёна) (карта № 62).

Загародска-цэнтральнацеляханскі (жытлінска-вядска-выганашчанска-раздзялавіцкі) пучок выдзяляе пераважную большасць вывучаемых гаворак, у якіх пашыраны словы: *перэ́хмарок /п'арэ́хмарок, п'ер'эхмарок, пер'эхмарок, хма́рка/, оболок /оболо́к, обля́к/, облако /во́блако/ 'воблака'; по́ночы /п'овночы, п'овноч'и/, ц'о́мно, ц'е́мно, тёмно /т'о́мно, ц''о́мно, т'ёмно/ 'цёмна'; ц'е́кёр /ц'е́пера, ц'е́перака/, ц'е'п'ёр /ц'е'п'ера, т'е́пер, ц'а'п'ёр/, т'е́пер /т'е́пера, т'е́перака/, с'о́н'н'а /с'о́н'н'і, с'о́н'на/, с'е́гон'і, с'е́гон'а /с'о́гон'і, со́гон'і/ і інш. 'сёння': пта́шка 'птушка'; п'е́вен', п'е́вен' /п'і́вен', п'евен', п'ату́х, п'ету́х/ 'песень'; соко́рат /*

сокорáц' / сокорáт' / кокудачуц' / кокудачут' / сокот'áт' / соко́чут' / соко́чут' / 'куры сакочуць' / натурысты / натур'ист'и, натур'л'івы, зац'ён'н'і'вы (н'ємно́го берэ) / 'конь натурысты'; стрáм'іна / стрáм'йна, стрáмыйна / стрáб'іна / стрáб'йна, драб'іна / 'драбіны (прыстаўная лесвіца); клу́н'а / клу́н'ак, гу́мно / 'гумно'; сохá / стовн' / 'саха ў калодзежным жураўлі'; волочы́ц'і, волочы́т'і / волочы́ц' / валачы́ц' / волочы́ц'и, волоч'йт'и, волочы́т'и, боронова́ц'і / боронова́ц' / бара́навац' / боро́навац'и, боро́нава́т'і, боро́нава́т'и / 'баранаваць'; чоботы / чобот'и / чоботы / чобот'и, чобот'и, чобот'и, боты. гу́мов'ік'і / 'богы'; цéха, раднó / радз'ужка, радз'ушка, радз'ужка, рад'ужка, ковдра, ц'ельн'ік' / 'палатняная коўдра'; мус'іт, мус'іц' / мус'и, мус'ит, мус'ит', мусыт' / 'мабыць'.

У іншых гаворках адшаведна ўжываюцца лексеми: *облако* (карта № 87); *ц'омно, ц'ёмно* (карта № 89); *с'єгón'а, с'єгón'і / с'ón'н'і /* (карта № 90); *птўшка* (карта № 98); *петух / н'єтух /* (карта № 103); *соко́чут' / соко́чуц' / сико́чуц' / коко́чут' /* (карта № 105); *зац'іл'н'і'вы* (карта № 110); *драб'іна* (карта № 113); *гу́мно / одры́на /* (карта № 114); *ба́ба* (карта № 116); *боро́нава́ц'і* (карта № 128); *боты / гу́мов'ік'і /* (карта № 131); *радз'ужка, радз'ушка, рад'ужка / радз'ужа /* (карта № 132); *мабы́ц' / можа. мо́же /* (карта № 137) [11, карты № 235, 242, 266, 294; 13, т. 1, карты № 46, 89, 112; т. 2, карты № 12, 17; т. 4, карты № 71, 187, 191, 269; т. 5, карты № 244, 246, 286; 23, карты № 4, 36, 51; 24, карта № 97, 104, 118, 119, 136, 150, 157].

Такім чынам, загародска-цэнтральнацеляханскі (жыгліліска-вядска-выганапчанска-раздзялавіцкі) пучок ізаглас (паўднёвая група) у лінгвістычным атласе "Гаворкі Выганаўскага Палесся" паказвае, што значная колькасць ізаглас, якія акрэсліваюць моўныя асаблівасці, характэрныя заходнепалескім (загародскім) гаворкам, пашыраецца амаль на ўсе гаворкі рэгіёна, утвараючы асобныя пучкі.

Спіс літаратуры

1. Самуїлік Я. Р. Гаворкі Выганаўскага Палесся : лінгвістычны атлас для студ. філал. фак ун-та / Я. Р. Самуїлік; Брэхі дзярж ун-та імя А. С. Пушкіна, Філар. фак., Каф. гіст. беларус. мовы і дыялекталогіі. – Брэст : БРДУ, 2009. – 199 с.
2. Самуїлік Я. Панямонскія (гродзенска-баранавіцкія) пучкі ізаглас у "Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся" / Яраслаў Самуїлік // Поліські зворини : Збірник пам'яті професора Миколи Васильовича Никончука. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 152–176.
3. Самуїлік Я. Р. Панямонска-цэнтральнацеляханскі пучок ізаглас (на магарылях "Атласа народных гаворак Выганаўскага Палесся") / Я. Р. Самуїлік // Весн. Брэст. ун-та. Сер. філалагічныя навук. Літаратуразнаўства. Мовазнаўства. – 2008. – № 1 (9). – С. 95–102.
4. Самуїлік Я. Р. Гродзенска-баранавіцкія пучкі ізаглас у "Атласе народных гаворак Выганаўскага Палесся" / Я. Р. Самуїлік // Беларуская лінгвістыка. Вып. 61 / НАН Беларусі. Ін-т мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы; рэдкал. : А. А. Лукашанец (гал. рэд.) і [інш.] – Мн. : Беларус. навука, 2008. – С. 53–60.
5. Самуїлік Я. Г. Гаворкі Выганаўскага Палесся ў міждыялектным асяроддзі / Я. Г. Самуїлік // Вісник Житомирського педагогічного ун-ту. – 2004. – Вип. 14. – С. 152–154.
6. Самуїлік Я. Міждыялектныя сувязі гаворак Выганаўскага Палесся / Яраслаў Самуїлік // Діалекталогічныя студыі 6 : Лінгвістычны атлас – від створення до інтэрпрэтацыі / відп. ред. П. Гріценко, Н. Хобзей. – Л. : Ін-т українознаўства ім. Крип'якевича НАНУ, 2006. – С. 115–125.
7. Клімчук Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся : Фанетычны нарыс / Ф. Д. Клімчук. – Мн. :

III. Говірки Берестейшчыны

Навука і тэхніка, 1983. – 128 с.

8. **Крывіцкі А. А.** Дыялекталогія беларускай мовы : дапам. / А. А. Крывіцкі. – Мн. : Выш. шк., 2003. – 294 с.

9. **Клімчук Ф. Д.** Диалектычныя тыпы Полесья / Ф. Д. Клімчук // Слово и культура : памяти Никиты Ильича Толстого : сб. ст. : в 2 т. / Российская академия наук. Институт славяноведения; редкол. : Т. А. Агапкина (ред.) [и др.]. – М. : Индрик, 1998. – Т. 1. – С. 118–135.

10. **Клімчук Ф. Д.** Диалектычныя тыпы Полесья на общеславянском фоне / Ф. Д. Клімчук // Славянские этюды : сб. к юбилею С. М. Толстой / Российская академия наук. Институт славяноведения; Е. Е. Левкиевская (отв. ред.) [и др.]. – М. : Индрик, 1999. – С. 214–227.

11. **Дыялекталогічны атлас беларускай мовы** / Ю. Ф. Мацкевіч [і інш.]; пад рэд. Р. І. Аванесавы, К. К. Крапівы, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мн. : Выд-тва АН БССР, 1963. – VIII + 338 карт.

12. **Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак** / Р. І. Аванесаў [і інш.]; пад рэд. Р. І. Аванесавы, К. К. Атраховіча (Крапівы), Ю. Ф. Мацкевіч. – Мн. : Навука і тэхніка, 1969. – 80 карт.

13. **Лексічны атлас беларускіх народных гаворак** : у 5 т. / рэдкал. : Ф. Д. Клімчук [і інш.]; пад рэд. М. В. Бірылы, Ю. Ф. Мацкевіч. – Мн., 1993–1998. – 5 т.

14. **Клімчук Ф. Д.** Паўднёва-заходнія ізаглысы / Ф. Д. Клімчук // Лексічныя ландшафты Беларусі : Жывёльны свет / І. Я. Яшкін [і інш.]; навук. рэд. Ф. Д. Клімчук, І. Я. Яшкін. – Мн. : Навука і тэхніка, 1995. – С. 180–196.

15. **Лексіка гаворак Беларускага Прыпяцкага Палесся. Атлас. Слоўнік** / Г. В. Вештарт, Ф. Д. Клімчук, У. А. Кошчанка, І. І. Лапуцкая, І. І. Лучыц-Федарэц; Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мн. : Права і эканоміка, 2008. – 353 с.

16. **Леванцэвіч Л. В.** Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Фанетыка : дапам. : у 2 ч. / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэсцкі дзяржаўны педінстытут, 1993. – Ч. II. – Карты 1–60. – 65 с.

17. **Босак А. А.** Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняя Над'ясельдзя). Фанетыка і марфалогія / А. А. Босак, В. М. Босак. – Мн. : ІВЦ Мінфіна, 2005. – 94 с.

18. **Атлас украінскай мовы** : у 3 т. / редкол. : І. Г. Матвіяс (голова) [і ін.]. – К. : Наук. думка, 1984–2001. – Т. 1 : Полісся, Сярэдняя Наддніпряніна і суміжны землі / І. Г. Матвіяс [і ін.]. – 1984. – 497 с.

19. **Атлас украінскай мовы** : у 3 т. / редкол. : І. Г. Матвіяс (голова) [і ін.]. – К. : Наук. думка, 1984–2001. – Т. 2 : Волинь, Наддністряніна, Закарпаття, суміжны землі / Д. Г. Бандрівський [і ін.]. – 1988. – 518 с.

20. **Бошковиц Р.** Основы сравнительной грамматики славянских языков. Фонетика и словообразование / Р. Бошковиц; под общ. ред. Н. И. Тостого. – М. : Высш. шк., 1984. – 348 с.

21. **Самуйлік Я. Р.** Некаторыя асаблівасці гаворак Выганіўскага Палесся / Я. Р. Самуйлік // Беларуская лінгвістыка. – 1987. – Вып. 32. – С. 49–55.

22. **Леванцэвіч, Л. В.** Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Марфалогія : дапам. / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : Брэсцкі дзяржпедінстытут, 1994. – 81 с.

23. **Леванцэвіч, Л. В.** Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Лексіка : дапам. для студ. філал. спец. ВДУ / Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2001. – 135 с.

24. **Босак, А. А.** Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняя Над'ясельдзя). Лексіка / А. А. Босак, В. М. Босак. – Мн. : ІВЦ Мінфіна, 2006. – 124 с.